

TÜRK MEMLÜKLER DÖNEMİNİN BÜYÜK EMİRLERİNDEN YELBOĞA el-ÖMERÎ (ö. 768/1366) ve İDAREDEKİ NÜFUZU

Dr. Fatih Yahya AYZAZ
Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi Anabilim Dalı
fyayaz@cu.edu.tr

Özet: Memlükler Devletinde hanedan usulü bir saltanat anlayışı bulunmamakla birlikte, Türk Memlükler döneminin büyük sultanlarından el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Kalavun'un oğulları ve torunları bir hanedan tesisine muvaffak olmuşlardır. Ancak söz konusu sultanın oğulları ve torunları genellikle küçük yaşta tahta çıktıklarından idare fiilen büyük emirlerin ellerine geçmiştir. Bu büyük emirler arasında yer alan Yelboğa el-Ömerî, çok sayıdaki memlükü sayesinde 762-768 (1361-1366) yılları arasında idareye tamamen hâkim olması, idarî, askerî ve sosyal alanlarda getirdiği bazı yeniliklerle ön plana çıkmaktadır. Biz bu çalışmada Yelboğa el-Ömerî'nin hayatı ve idaredeki nüfuzunu ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Yelboğa, Memlükler, Sultan Memlükleri ve Emîrlere

Abstract: Although there had not been the principle of heredity in conception of the sultanate in Mamluk State, al-Malik al-Mansur Sayf al-din Qalawun, one of the greatest sultans of Turkish Mamluks period, his sons and grandsons managed to establish a dynasty. But, because of the aforementioned sultan's sons and grandsons' being minors generally when they ascended to the throne, the power was de facto owned by powerful amîrs. Yelbogha al-Omarî, one of those amîrs, comes to the fore dominating the administration completely between 762-768 (1361-1366) thanks to his mamluks reached to huge amounts and making some changes in administrative, military and social areas. In this study, we will deal with Yelbogha al-Omarî's life and his influence on administration.

Keywords: Yelbogha, Mamluks, Royal Mamluks and Amîrs

Giriş

Eyyübîler'den (567-866/1171-1462) iktidarı devralarak Mısır ve Suriye bölgesinde güçlü bir devlet kurmaya muvaffak olan Memlükler (648-923/1250-1517), bu devletin müesseselerini oluştururken büyük oranda kendilerinden önceki devletlerden, özellikle de selefleri Eyyübîler'den istifade etmişlerdir.¹ Ancak bunu yaparken daha önceki devletlerin müesseselerini olduğu gibi almak yerine, bazı değişikliklerle kendilerine mal ettikleri daha gelişmiş bir teşkilat sistemi meydana

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s. 293; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlükler*, VII, İstanbul 1991, s. 179; David Ayalon, "From Ayyubids to Mamluks", *Revue des Études Islamiques*, XLIX (1981), s. 43; P. M. Holt, "The Position and Power of the Mamluk Sultan", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXXVIII/2 (1975), s. 238.

getirmişlerdir.² Bu durum birçok müessesede görülmekle birlikte, özellikle sultanların seçimi konusundaki farklılık daha fazla öne çıkmaktadır. Zira Memlükler, daha önceki Türk devletlerinde hâkimiyetin ilahî kaynaklı olduğu ve devletin hanedanın ortak malı kabul edildiği³ şeklindeki telakkiye aykırı olarak sultan seçiminde irsiyet prensibini uygulamamışlardır. Yeterli askerî güce ulaşan ve gerekli şartların oluştuğuna kani olan büyük Memlük emîrlerinin saltanatı ellerine geçirme gayretleri, verasete dayalı bir hanedan hâkimiyetinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Dolayısıyla Memlükler'in kurdukları bu devlette saltanat irsî bir prensibe dayanma imkânını pek bulamamıştır.⁴ Bu durumun ortaya çıkışında, bir memlük olarak satın alındıktan sonra ümera sınıfına dâhil olan, siyasî başarılarıyla temayüz ederek tahtı ele geçirme muvaffakiyeti gösteren Memlük sultanlarının köklü bir aileye mensup bulunmamaları ve yegâne gücü şahsî kuvvet ve nüfuzlarından almalarının etkili olduğunu düşünmek mümkündür.⁵

Diğer taraftan Türk Memlükler döneminin (648-784/1250-1382) büyük sultanlarından el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Kalavun'un (678-689/1280-1290) oğulları ve torunları bir hanedan tesisine muvaffak olmuşlar, ancak bunların çoğu küçük yaşta tahta çıktıklarından ismen sultanlık yapmış, idare fiilen nüfuzlu bir veya birkaç emîrin elinde kalmıştır.⁶ Bu hanedana mensup el-Melikü'n-Nasır Hasan b. Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı sırasında (755-762/1354-1361) idarede etkili bir göreve getirilen Yelboğa el-Ömerî de bahsedilen nüfuz sahibi emîrlere dendir. Merhum Şehabeddin Tekindağ tarafından Memlükler tarihinin en büyük emîri olarak nitelenen Yelboğa el-Ömerî,⁷ daha sonra detaylı bir şekilde ele alınacağı gibi kendisini yetiştiren el-Melikü'n-Nasır Hasan'ı tahttan indirmiş ve bundan sonra, öldürüldüğü 768 (1366) senesine kadar idarenin yegâne hâkimi olarak Memlükler Devletinin mukadderatını elinde tutmuştur. Biz bu çalışmada Yelboğa el-Ömerî'nin hayatını ve idareye hâkim olduğu sıradaki faaliyetlerini ele alacağız.

Devlet İdaresine Hâkim Olmasına Kadar Yelboğa el-Ömerî

Yelboğa'nın biyografisi ile ilgili bilgiler veren Memlük tarihçileri, tespit edebildiğimiz kadarıyla onun kökeni, doğum tarihi, öldürüldüğü sıradaki yaşı gibi konularda hiçbir veri sunmamaktadırlar. Bununla birlikte onun bir memlük olarak satın

² Samira Kortantamer, "Memlüklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi" *Tarih İncelemeleri Dergisi*. II (1984), s. 27; Holt, "The Position and Power of the Mamluk Sultan", s. 237.

³ Bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1993, s. 236-238; Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul 1997, s. 106; Ali Aktan, "Memlûklülerde Saltanat Değişikliği Usulü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX (1990), s. 270-271.

⁴ Kortantamer, "Memlüklarda Devlet Yönetimi", s. 27-28; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 296; Yiğit, *Memlükler*, s. 182.

⁵ Aktan, "Memlûklülerde Saltanat Değişikliği Usulü", s. 272.

⁶ Aktan, "Bahri Memlûklülerden Sultan Kalavun ve Hânedanı", *Bellekten*, LIX/226 (1995), s. 619; Kortantamer, "Memlüklarda Devlet Yönetimi", s. 28. Memlükler Devletinde saltanatın irsiyet prensibine dayanmaması ve bu konudaki istisnaların ortaya çıkışı konularında Memlük araştırmacılarının görüşleri ve yapılan değerlendirmeler için bk. Amalia Levanoni, "The Mamluk Conception of the Sultanate", *International Journal of Middle East Studies*, XXVI/3 (1994), s. 373-387.

⁷ *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 37.

alındıktan sonra beraber yetiştiği hoşdâşlarından⁸ olduğu belirtilen⁹ Tayboğa et-Tavîl'in 769 (1271) senesinde vefat ettiği sırada 40 küsur yaşlarında bulunduğu¹⁰ şeklindeki kayıttan hareketle, Yelboğa'nın da öldürüldüğü 768 (1366) yılında yaklaşık bu yaşlarda olduğu sonucuna varılabilir. Zira bu ikisi hoşdâş olduklarından, küçük yaşlarda köle tacirlerinden satın alınan memlüklerin, belli bir eğitimin ardından yetişkinlik çağına geldiklerinde gruplar halinde azat edilerek askerî sınıfa dâhil edilmeleri şeklindeki usule¹¹ göre muhtemelen aynı yaşlarda azat edilmiş ve emîrler sınıfına da birlikte girmiş olmalıdırlar. Onların ne zaman emîrlik payesini elde ettikleri bilinmemekle birlikte, beraber terfi ettirilerek çeşitli görevlere getirildikleri görülmektedir. Nitekim el-Melikü'n-Nasır Hasan'ın kendisini baskı altında tutan büyük emîrlerden Şeyhü'nun¹² 758 (1357) senesinde ölümünün ardından kendi memlüklerini önemli mevkilere yerleştirmeye başladığı, bunlar arasından Yelboğa ve Tayboğa et-Tavîl'i aynı anda terfi ettirdiğinden bahsedilmektedir.¹³ Dolayısıyla hoşdâş olan ve ileride daha geniş bir şekilde ele alınacağı gibi emîrlik rütbelerinde¹⁴ birlikte ilerleyen bu iki emîr büyük ihtimalle akran olmalıdırlar.

⁸ Memlükler döneminde, memlükler arasındaki ilişkiler, kendilerini satın alıp yetiştiren ve baba gibi kabul ettikleri efendilerini ifade eden "üstâziyye" ve aynı üstâdın memlükleri olmaları bakımından kardeşlik olarak nitelendirdikleri "hoşdâşiyye" kavramları çerçevesinde şekilleniyordu. Hoşdâş kelimesi bazen "hocdâş" olarak da ifade edilirken, aynı efendinin hizmetindeki arkadaş anlamında kullanılmaktaydı. Hoşdâşlar da kendi aralarında ağabey anlamında "ağa" ve küçük kardeş manasına gelen "ini" şeklinde hiyerarşik bir taksimat yapıyorlardı. Hoşdâşlık son derece kuvvetli bir bağ olup, sultanların tahta çıkmasından, hal'edilmesine kadar birçok hadisede önemli rol oynuyordu. Bu kavramlarla ilgili geniş bilgi için bk. Ahmed Abdürrazık, "el-Alâkâtü'l-üseriyye fi'l-mustalahi'l-Memlükü", *el-Mecelletü't-Târihiyyetü'l-Misriyye*, XXIII (1976), s. 155 vd.; David Ayalon, "Memlük Devletinde Kölelik Sistemi" (çev. Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 238-247; Saïd A. Âşûr, *el-Müctemau'l-Misri fi asri selâtini'l-Memâlik*, Kahire 1992, s. 30.

⁹ Kaynaklarda çeşitli vesilelerle Yelboğa ile Tayboğa et-Tavîl'in hoşdâş olduklarına işaret edilmektedir. Bk. Ebû'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf b. Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XII, Kahire 1956, XI, 24, 30, 103; a.mlf., *ed-Delîlü's-şâfi ale'l-Menheli's-sâfi* (nşr. Fehim M. Şeltût), I-II, Kahire 1998, I, 375; Zeyneddin Abdülbasit b. Halil b. Şahin ez-Zâhirî el-Malatî, *Neylü'l-emel fi zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer A. Tedmürî), I-IX, Beyrut 2002, I, 343.

¹⁰ Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe* (nşr. Adnan Dervîş), I-IV, Dımaşk 1977-1997, III, 331. et-Tavîl olarak bilinen Emîr Alaeddin Tayboğa b. Abdullah en-Nâsırî'nin (ö. 769/1271) hayatı hakkında bk. İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 332-333; Şihabeddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *ed-Düverü'l-kâmine fi a'yâni'l-miati's-sâmine* (nşr. Abdülvâris Muhammed Ali), I-IV, Beyrut 1997, II, 139; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 102-103.

¹¹ Bk. Ayalon, "Memlük Devletinde Kölelik Sistemi", s. 226, 232-233.

¹² Seyfeddin Şeyhü en-Nâsırî (ö. 758/1357), Memlükler döneminde "el-emîrû'l-kebîr" unvanını alan ilk emîrdir. Hayatı hakkında bk. Selahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk 1998, II, 531-536; Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saïd A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973, III/1, 33-34; İbn Hacer, *ed-Düverü'l-kâmine*, II, 115-116.

¹³ İbn Tağriberdî, *Mevridü'l-letâfe fi men veliyye's-saltana ve'l-hilâfe* (nşr. Nebil M. Abdülaziz Ahmed), I-II, Kahire 1997, II, 91.

¹⁴ Memlükler döneminde emîrlerin rütbeleri esas olarak yüzler, kırklar (tabîlhâne) ve onlar emîrliği şeklinde üç kademedir müteşekkildi. "Ümerâü'l-mîn" veya "mukaddemü'l-ülûf" olarak da tabir olunan yüzler emîrleri, Memlük ordusundaki en üst rütbeyi hâiz grup idi. Emîrleri altında normal zamanda en az yüz süvari bulunur, savaş sırasında ise ecnâdü'l-halka denilen tumarlı askerlerden bin kişiye komuta ederlerdi, bu sebeple onlara "emîrû mie" veya "mukaddemü elf" isimleri verilirdi.

Yelboğa'nın hayatı hakkında bilgi veren Memlükler dönemi tarihçileri onun tam ismini Yelboğa b. Abdullah el-Hasekî en-Nasırî¹⁵ ve Seyfeddin Yelboğa el-Ömerî el-Hasenî en-Nasırî el-Hasekî el-Atabekî¹⁶ şeklinde kaydetmektedirler. Künyesinde yer alan "İbn Abdullah" babasının isminin Abdullah olduğunu göstermekten ziyade, bunun bilinmediğine işaret ediyor olmalıdır. Nitekim hal tercümesiyle ilgili eserleriyle tanınan Memlükler döneminin tarihçilerinden Sehâvî (ö. 902/1497) söz konusu nisbenin genellikle babası bilinmeyen kimseler için kullanıldığını söylemektedir.¹⁷ Memlük araştırmacılarından David Ayalon da bu dönemin tarihçilerinin kökeni ve ailesi hakkında bilgi sahibi olmadıkları kişiler için genellikle "İbn Abdullah" nisbesini kullandıklarına işaret ederek bu konuda bazı örnekler sunmaktadır.¹⁸

Yelboğa'nın "el-Ömerî" şeklinde nisbelendirilmesi ise muhtemelen kendisini köle olarak satın alan ve el-Melikü'n-Nasır Hasan'a satan ilk üstadına işaret ediyor olmalıdır. Zira çeşitli bölgelerden köle olarak Mısır'a getirilen memlükler, burada kendi adlarının başına "Cemaleddin", "Seyfeddin", "Alaeddin" gibi Müslüman isimleri aldıktan sonra, kendilerini Mısır'a getiren tacirleri ve azat eden üstadlarının isimleriyle de bir silsile şeklinde nisbelendiriliyorlardı.¹⁹ Nitekim "el-Ömeriyye" diye isimlendirilen, aralarında Emîr Şeyhû'nun da yer aldığı bir grup memlûkün bulunduğu ve bunların 754 (1353) senesinde vefat eden meşhur köle tacirlerinden Hâce Rükneddin Ömer b. Müsafir tarafından Mısır'a getirildikleri için böyle isimlendirildikleri²⁰ şeklindeki kayıttan hareketle, Yelboğa'nın da bu tacir tarafından satılan memlûklerden olup, "el-Ömerî" şeklinde nisbelendirildiği sonucuna varmak mümkündür.

Rütbece onların altında bulunanlara "ümerâü tabilhâne" (bando emirleri veya kırk başılar) denilir ve komutaları altında, bazılarınınki yetmişe ulaşmakla birlikte genellikle kırk memlûk bulunurdu. Rütbece bunların ardından, emirleri altında on-yirmi arası memlûk bulunan "ümerâü işrînât" veya "aşerât" (yirmiler emirleri), on memlûk bulunan "ümerâü aşere" (on başılar, onlar emirleri) ve beş memlûk idare eden "ümerâü hamsevât" (beşler emirleri) geliyordu. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Şihabeddin Ahmed b. Yahya b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr fî memâlikü'l-emsâr: Memâlikü Mısır ve Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1985, s. 27, 28; Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî snâati'l-inşâ*, I-XV, Kahire 1910-1920, IV, 14-15; Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, I-II, Beyrut, ts., II, 215-216; Garsüddin Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânü't-turuk ve'l-mesâlik* (nşr. Paul Ravaisse), Paris 1894, s. 113; David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -II", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XV (1953), s. 467-471.

¹⁵ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 270; Abdülhay b. Ahmed b. el-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (nşr. Abdülkadir-Mahmud el-Arnâvut), I-X, Dımaşk 1986-1993, VIII, 364.

¹⁶ İbn Tağriberdî, *ed-Delîlü'ş-şâfi*, II, 793.

¹⁷ *ed-Davü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, I-XII, Kahire, ts., III, 74.

¹⁸ Bk. Ayalon, "Names, Titles and 'nisbas' of the Mamlûks", *The Mamlûk Military Society*, Collected Studies, London 1979, s. 210-212.

¹⁹ Bu konuda bk. Ayalon, "Names, Titles and 'nisbas' of the Mamlûks", s. 190-191, 213 vd.; a.mlf., "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", s. 213.

²⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 906; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 253.

el-Melikü'n-Nasır Hasan'a ait "sultan memlûklerinden"²¹ olan Yelboğa, aynı zamanda onun hasekileri²² arasında yer almakta ve bu nedenle de "el-Hasekî" olarak tanınmaktadır. Sultanın en çok değer verdiği hasekîsi Yelboğa'yı çeşitli vazifelerin ardından emîrlik payesiyle ödüllendirdiği rivayet edilmektedir.²³ Daha önce de bahsedildiği gibi Yelboğa'nın emîrliğe ne zaman geçtiğini ve bunun öncesinde ne tür görevler üstlendiğini tespit etmek güç görünmektedir. Bununla birlikte devlet idaresinde hâkimiyet kuran Atabek²⁴ Şeyhû'nun Zilkade 758 (Ekim 1357) tarihinde ölmesiyle yönetimde söz sahibi olmaya başlayan Sultan Hasan'ın kendi memlûklerini terfi ettirdiği sırada, Yelboğa ve Tayboğa et-Tavîl'i de tabilhâne emîrliğine yükselttiğinden bahsedilmektedir.²⁵ Ne var ki, kaynaklarda Yelboğa'nın tabilhâne emîrliği rütbesine aradaki kademeleri tamamlayarak tedricen mi, yoksa birden mi terfi ettirildiğine temas edilmemektedir.

Tabilhâne emîri olan Yelboğa'nın böylece en yüksek askerî rütbe olan yüzler emîrliğine (imretü mie) giden terfi yolu da açılmış bulunmaktadır. Nitekim Ramazan 759 (Ağustos 1358) tarihinde yönetimi fiilen elinde tutan büyük emirlerden

²¹ İktidardaki sultanın kendi memlûkleri (müşterevât, eclâb veya cûlbân), önceki sultanlardan intikal edenler (karânîs) ve ümeraya ait iken daha sonra sultana intisap edenler (seyfiyye) olmak üzere üç gruptan müteşekkil olan sultan memlûkleri, Memlûk ordusunda "Kapıkulu Askerleri" olarak nitelendirilebilecek en önemli unsurlardan biridir. Sultanların tahta çıkışları veya hal'edilmeleri hususunda önemli rol oynayan sultan memlûkleri, saray olarak kullanılan Kal'atülcebel'de ikamet ederler ve "mukaddemü'l-memâlikî's-sultâniyye" unvanını taşıyan bir emir tarafından idare edilirdi. Daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 15-16; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik*, s. 116; Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -I", *BSOAS*, XV (1953), s. 204-228; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 414-421.

²² Sultan memlûkleri içinde özel bir grubu oluşturan ve sarayda çeşitli hizmetlerde kullanılan hasekîler, sultanın en yakın askerleridir. Bunlar daha sonra sultana emîrlik payesi verilerek terfi ettirilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik*, s. 115-116; Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -I", *BSOAS*, XV (1953), s. 213-216; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 415-416; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâif ale'l-âsâri'l-Arabiyye*, I-III, Kahire, ts., I, 462-466.

²³ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtade ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevi's-sultâni'l-ekber* (nşr. Halil Şehhâde), I-VIII, Beyrut 2001, V, 515. Bu eserin bizim kullandığımız neşrinde Yelboğa'nın ismi "Beybuka" ve "Beybuka el-Kamerî" şeklinde geçmektedir. İsimlendirmedeki bu farklılık büyük ihtimalle ya istinsah sırasında meydana gelmiş veya neşrin yanlış okumasından kaynaklanmıştır.

²⁴ Memlûkler Devleti teşkilatında saltanat naipliğinden sonraki en büyük askerî görev, "atabeklik" vazifesidir. Bu vazifeyi yürüten emîre "atabekü'l-asâkir" veya "atabek" unvanı verilmekteydi. Mısır'daki ordunun komutanı sıfatını taşımaktan başka üstlendiği herhangi bir vazife bulunmayan ve yüzler emirlerinden olan atabekler için bu unvan mevkilerini yüceltmek amacıyla kullanılıyordu. Ayrıca Dimaşk ve Halep'te de birer atabekü'l-asâkir bulunurdu. Emîr Şeyhû'dan itibaren "el-emîrü'l-kebîr" diye isimlendirilmeye başlayan atabeklerin, bazı tarihçilerin ifadelerinden daha sonraları "nizamü'l-mülk" veya "beylerbeyi" olarak isimlendirildikleri anlaşılmaktadır. Şeyhû örneğinde görüldüğü gibi, nüfuzlarının artması ve idareyi fiilen ellerine almaları neticesinde bazen "müdebbirü'l-memâlik" veya "müdebbirü'l-memâlikî'l-İslâmiyye" şeklinde nitelendirildikleri de olmuştur. Bu görevle ilgili daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 18; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübde*, s. 112-113; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 352-353; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn*, I, 13-20; Ayalon, "Studies...-III", s. 58-59.

²⁵ İbn Tağrıberdî, *Mevridü'l-İetâfe*, II, 91; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 299, 300. Krş. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 35; Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe* (nşr. Adnan Dervîş), I-IV, Dimaşk 1977-1997, III, 117.

Sargatmış'ın²⁶ Sultan Hasan tarafından tutuklanmasından sonra, bu emîrin memlûklerinin gerçekleştirdiği isyanın bastırılmasında önemli rol oynayan Yelboğa ve aralarında Tayboğa et-Tavîl'in de yer aldığı arkadaşlarının yüzler emîrlğine terfi ettirildikleri nakledilmektedir.²⁷ Memlûk tarihçilerinden İbn Tağrıberdî (ö. 874/1469), Şeyhû ve bazı büyük emîrlerin devreden çıkmasıyla iyice güçlenen Sargatmış'ın bunlarla da yetinmeyip tahta da göz koymasına üzerine, Sultan Hasan'ın onu bertaraf etmeye karar verdiğini ve bu kararı Yelboğa ve Tayboğa et-Tavîl gibi adamlarının varlığına güvenerek aldığını söylemektedir.²⁸

Yüzler emîri olan Yelboğa, bunun ardından meclis emîrlği (imretü meclis)²⁹ görevine de tayin edildi.³⁰ Meclis emîrlği gibi Memlûkler Devletinin idarî teşkilatı içerisindeki en önemli görevlerden birisine³¹ tayin edilen Yelboğa, böylece devletin mukadderatına hükmedebilecek ölçüde güç sahibi olmaya doğru birinci adımı atmıştır. Nitekim onun bu göreve tayin edilmesinin, kısa bir süre sonra bu atamayı gerçekleştiren üstadı Sultan Hasan'ı öldürmesine giden yolu açtığına işaret edilmektedir.³²

Emîrî meclis Yelboğa, 762 (1360-1361) senesine gelindiğinde devlet yönetiminde sözü geçen ve önemli her işin kendisine danışıldığı bir kişi haline gelmişti. Elindeki bu güç sayesinde üstadı olan Sultan Hasan'ın bazı faaliyetlerini tenkit etmeye başlamıştı. Onun kadınlara büyük iktâlar tahsis etmesi, tavâşîlerle³³ vakit geçirmesi ve onları devlet idaresinde etkili bir konuma getirmesi gibi davranışlarına çok kızıyor ve bunları tenkit ediyordu. Sultan Hasan ise idareyi tamamen eline geçirmek için yaptıklarından sonra, kendi yetiştirdiği ve önemli mevkilere getirdiği Yelboğa'nın tasarruflarına müdahil olmasına çok içerliyor, yakınlarına onu terfi ettirdiğine pişman olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca hasekîlerin, Yelboğa'nın kendisi hakkındaki tenkitlerini sultana iletmeleri de aradaki çekişmeyi körüklüyordu. Bu gelişmelerin

²⁶ Şeyhû ile birlikte idareyi elinde tutan, onun ölümüyle yönetimde tek başına söz sahibi olan Emîr Sargatmış en-Nâsırî'nin (ö. 759/1358) hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yanü'l-asr*, II, 555-560; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 213; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, II, 122-123; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 328.

²⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 41-42, 43; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 305, 306.

²⁸ *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 308.

²⁹ Meclis emîrlği, Sultan el-Melikü'z-Zahir Baybars (658-676/1260-1277) tarafından devlet teşkilatına yerleştirilen, "emîrî meclis" unvanlı bir emîr tarafından yürütülen önemli askerî görevlerden biridir. Emîrî meclis sultanın iştirak edeceği toplantılarda gerekli hazırlıkları yapmak, protokolü düzenlemek, gündemi tespit etmek gibi vazifeleri üstlenmekle yükümlüdür. Bu görev hakkında geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 18, V, 455; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 183-184, 185; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 336; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn*, I, 256-264.; Ayalon, "Studies...-III", s. 59-60, 69.

³⁰ Sarimüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir b. Dokmak, *el-Cevheru's-semîn fi siyeri'l-hulefâ ve'l-mülûk ve's-selâtin* (nşr. Saîd A. Âşûr), Mekke 1982, s. 400; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 43; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 134.

³¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 185.

³² Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 306.

³³ Memlûkler döneminde, sarayda ve sultanın haremindedir çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere görevlendirilen birçok tavâşî grubu bulunmaktadır. Bu dönemdeki tavâşîlik ve tavâşî grupları hakkında bk. Ayalon, "The Eunuch in the Mamluk Sultanate", *The Mamlûk Military Society*, s. 267-295.

ardından Sultan Hasan, Yelboğa'yı devreden çıkarmak için fırsat kollamaya başladı.³⁴ Hasekilerden bazılarının sultana, Yelboğa'nın onu öldürmek istediği ve bu amaçla idari toplantılara elbisesinin altında silahla katıldığını söylemeleri, başlayacak isyanı ateşleyen hadise oldu. 5 Cemaziyelevvel 762 (13 Mart 1361) tarihinde, şehir dışında bulunan sultan bu durumu tespit etmek için Yelboğa'yı huzuruna çağırdı ve haremünün içinde ellerini bağlatarak elbiselerini çıkarttırdı. Ancak daha sonra bazı hasekilerin aracı olmasıyla Yelboğa'yı serbest bıraktı. Karşılaştığı muameleye çok içerleyen Yelboğa'ya, onun silahlı olduğuna dair aldığı ihbar nedeniyle böyle yaptığını söyleyerek gönlünü almaya çalıştı. Ne var ki, artık olaylar geri dönülmez bir noktaya gelmiş, kendisini aşağılanmış hissedilen Yelboğa'nın sultana karşı duyduğu kin artmıştı. Nitekim bu hadiseden üç gün sonra (8 Cemaziyelevvel/16 Mart) onun sultanı hal' etmek üzere isyana kalkıştığı haberi duyuldu.³⁵

Yelboğa söz konusu tarihte kendi memlükleri ve yakın adamlarını sultanı tahttan indirmek için girişeceği isyan için gerekli hazırlıkları yapmakla görevlendirdi. Bu sırada hoşdâşlarıyla da bir toplantı yaptı ve onları emîrlik payesi ve iktâlar vereceği vaadiyle kendisine destek olmaları konusunda ikna etti.³⁶ Sultan Hasan ise önceden hazırladığı askerleri ile Yelboğa'nın çadırına ani bir baskın yaparak onu gafil avlamayı planlıyordu. Ancak hasekilerden birisi bu durumu önceden Yelboğa'ya bildirdiğinden, o ve beraberindeki kuvvetler hemen harekete geçtiler ve bundan habersiz olan sultan ve askerlerinin karşısına çıktılar. Çarpışmada mağlup olan sultan beraberindeki az sayıda adamıyla Nil'i geçerek Kal'atülcebel'e³⁷ sığındı. Buradaki memlüklerini silahlandırdı, fakat savaştıkları bulamayınca yakın adamlarıyla birlikte Şam bölgesine kaçmaya karar verdi. Ne var ki, bazı memlükler onları yakalayıp büyük emîrlerden birinin evinde hapsedtiler. Bu emîrin durumu Yelboğa'ya haber vermesi, Sultan Hasan'ın sonunu hazırladı.³⁸ Askerleriyle söz konusu emîrin evine gelen Yelboğa, sultan ve beraberindekileri teslim alarak kendi evine götürdü ve hapsedti. Durumu öğrenen sultan memlükleri mukavemet edemeyerek Kal'atülcebel'in kapılarını Yelboğa ve askerlerine açmak zorunda kaldılar. Saraya giren Yelboğa, el-Melikü'l-Mansur Selahaddin Muhammed'i sultan ilan etti (9 Cemaziyelevvel 762/17 Mart 1361).³⁹

Yelboğa'nın Devlet İdaresindeki Hâkimiyeti

el-Melikü'l-Mansur Selahaddin Muhammed'in tahta çıkarılmasıyla birlikte artık Yelboğa idareye tamamen hâkim olmuştur. Nitekim tahta çıktığı sırada 14 yaşında olan

³⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 311; Muhammed Süheyl Takkûş, *Târihu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm (648-923/1250-1517)*, Beyrut 1999, s. 308.

³⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 60; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 327.

³⁶ İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 312.

³⁷ Kal'a veya Kal'atülcebel, Selahaddin Eyyûbî (567-589/1171-1193) tarafından inşasına başlanan, oğlu el-Melikü'l-Adil Seyfeddin (596-615/1200-1218) zamanında tamamlanan ve bundan itibaren gerek Eyyûbî ve gerekse Memlûk sultanlarının ikametgâhı olarak kullanılan saray-kaledir. Selahaddin Eyyûbî'nin yeni bir başşehir kurmak amacıyla inşa ettirdiği kale, Kahire'deki Mukattam dağında bulunan bir tepenin üzerindedir. Daha geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 79-84; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, III, 368-374; Makrîzî, *el-Hutat*, II, 201-207; Nasser O. Rabat, *The Citadel of Cairo*, Leiden-New York-Köln 1995, s. 1-17, 50-282.

³⁸ İbn Dokmak, *el-Cevheru's-semîn*, s. 402-403.

³⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 62, 64-65; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, X, 313, 314.

sultan idareyi fiilen Yelboğa'nın başını çektiği büyük emîrlerin eline bırakmak zorunda kalmıştı. Kendisini tahta çıkaran bu emîrler arasında görev taksimi yapılmış, devlet işlerinin tedviri (tedbîrû'd-devle, veya tedbîrû'l-memleke) Yelboğa'ya havale edilmişti.⁴⁰ Bazı Memlûk tarihçileri onun bu sırada "atabekü'l-asâkir" olarak tayin edildiğine işaret etmektedirler.⁴¹

Yelboğa, Mısır'da durumu kontrol altına almakla birlikte, Şam bölgesine henüz hâkim olamamıştı. Nitekim bu bölgede başını Dımaşk saltanat naibinin (nâibü's-saltana)⁴² çektiği bazı şehirlerin naipleri, meydana gelen saltanat değişikliğini kabul etmeyerek isyan etmeye karar vermişlerdi. Bu haber Kahire'ye ulaşınca, Yelboğa Dımaşk'a sefer yapılmasına karar vererek ordunun ve ümeranın hazırlık yapmasını istedi. İçinde sultanın da bulunduğu Mısır ordusu, Dımaşk dışında karargâh kurdu. Dımaşk'ı ellerinde bulduran Şam bölgesindeki isyancı emîrler, yapılan vaatlere inanarak şehri teslim etmeye razı oldular, ancak verilen sözlerin aksine daha sonra tutuklanarak İskenderiye'ye gönderildiler. Bu bölgeye de hâkim olan Yelboğa gerekli düzenlemeleri ve naip atamalarını gerçekleştirdikten sonra sultan ve orduyla birlikte Dımaşk'tan ayrılarak Kahire'ye döndü (20 Şevval 762/23 Ağustos 1361).⁴³ Yelboğa, Şam bölgesinde büyüyebilecek bir isyanı zamanında müdahale ederek bastırması ve burada yapılan atamalarda da etkili olarak devletin tamamında söz sahibi haline gelmiştir. Nitekim bu son seferin ardından iplerin tamamen onun eline geçtiği, tayin ve aziller konusunda istediği gibi hareket etmeye başladığına işaret edilmektedir.⁴⁴

Sultanı tam bir baskı altında tutan Yelboğa istediği tayinleri gerçekleştiriyor, sultana ise bunları onaylayarak meşru hale getirmek kalıyordu. Nitekim Safer 763 (Aralık 1361) tarihinde avlanmak üzere sultanla şehir dışına çıkan Yelboğa'nın ulemeden bazı kişileri çadırına davet ederek onları çeşitli görevlere tayin ettiği ve daha sonra bunları sultanın huzuruna çıkardığından bahsedilmekte, sultanın da söz konusu tayinleri onaylayarak bu görevlilere hil'at giydirdiği bildirilmektedir.⁴⁵ Yelboğa'nın Şam bölgesindeki ulemanın çeşitli görevlere tayin edilmesi ve azledilmesinde de müdahil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Safer 764 (Aralık 1362) tarihinde Kahire'ye çağrılan Dımaşk Şâfiî baş kadısının, bu sırada şehir dışında bulunan sultan ve Yelboğa

⁴⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 64-65; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 3, 4.

⁴¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 182; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 270.

⁴² Memlûkler Devletinde askerî görevlerin başında saltanat naipliği (niyâbetü's-saltana) gelmektedir. Kahire'de sultanın huzurunda görev yapan saltanat naibi, sultanın ilgilendiği hemen her şeyle ilgilenen, onun tuğrasını koyduğu her türlü resmî evraka kendi imzasını atma yetkisine sahip, yetkileriyle âdeta ikinci bir sultan gibiydi. Diğer taraftan Mısır ve Şam bölgesindeki büyük vilâyetlerin valilerine de saltanat naibi unvanı verilmekteydi. Ne var ki, bu görev daha sonraları ehemmiyetini yitirmiş, bazen ortadan kaldırılmış, tekrar ihdas edildiğinde de önceki gücüne sahip olamamıştır. Türk Memlûkler döneminin sonlarına doğru bu görev mevcudiyetini sürdürmekle birlikte taşıdığı yetkiler "atabek" veya diğer bir isimlendirmeye "el-emîrû'l-kebir" denilen görevlinin eline geçmiştir. Saltanat naipliği görevi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 55-56; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 16-18, 24-25, 184, 217, 233, 237-238, 240, 241, V, 453-454; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 349-362; Ayalon, "Studies...-III", *BSOAS*, XVI (1954), s. 57-58.

⁴³ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 66-68; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 4-6. Krş. Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mâhim v.dğr.), I-XIV, Beyrut, ts., XIV, 294-302.

⁴⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 5.

⁴⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 73-74; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 336.

ile görüştüğü, bundan kısa bir süre sonra da başka bir göreve nakledilerek yerine kardeşinin baş kadılığa tayin edildiği rivayet edilmektedir.⁴⁶

Yelboğa söz konusu tayin ve azillerin dışında, Şam bölgesindeki naipler üzerinde de etkili oluyor, burada yapılacak askerî seferlerle ilgili kararlara da müdahale ediyordu. Mesela Malatya naibinin 763 (1362) senesinde Anadolu'daki bazı beyliklere yaptığı saldırılara bunların karşılık vermesi ve naibin mağlup olarak kaçması neticesinde, Şam bölgesindeki orduların hazırlanarak Anadolu'ya sefere çıkması konusunda Kahire'den gönderilen emirde Yelboğa'nın da müdahalesi söz konusudur.⁴⁷

Diğer taraftan idareyi tamamen Yelboğa'nın kontrolüne bırakan sultanın eğlenceye dalarak mevkiine yakışmayacak hareketler içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Nitekim onun ümeranın hanımlarının buldukları meclislere girerek onlarla ahlaka muğayir bir şekilde şakalaştığı, kadınların yanında cariyeleriyle bir sultana yakışmayacak tarzda oyunlar oynadığı ve buna benzer saltanat makamının mehabetine uygun olmayan bazı tavır ve hareketler içinde bulunduğu bahsedilmekte, bu nedenle ümeranın ona karşı nefret duymaya başladığı ilave edilmektedir.⁴⁸ Sultanın bu tavırları üzerine Atabek Yelboğa ve diğer büyük ümera, sultanı hal' etmeye karar verdiler. Akıl sağlığının bozulduğu gerekçesiyle onu tahttan indirip Kal'atülcebel'de hapsedtiler, yerine de 10 yaşlarında olan el-Melikü'l-Eşref Zeyneddin Şaban'ı tahta çıkardılar (15 Şaban 764/30 Mayıs 1363).⁴⁹

Saltanat değişikliği küçük yaşta bir sultanın indirilerek yerine daha küçük yaşta bir başkasının getirilmesinden başka bir şey ifade etmezken, Yelboğa adına devlet idaresinde bazı önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim el-Melikü'l-Eşref Zeyneddin Şaban'ın tahta çıkmasıyla Yelboğa'nın "nizamü'l-mülk" lâkabını aldığı, gizli sultan haline geldiği, her türlü tayin ve azilde mutlak tasarruf yetkisine sahip olduğu, bu sırada kendi memlûklerinin sayısını artırmaya başladığı ve bunlardan bir kısmını idarede etkili mevkilere yerleştirmeye başladığı nakledilmektedir.⁵⁰ Saltanat değişikliğinin ardından idareye tamamen hâkim olduğu kanaatini edinen Yelboğa'nın, başşehir Kahire'deki de dâhil olmak üzere birçok saltanat naibini değiştirdiği⁵¹ şeklindeki kayıtlar da onun devletin en yüksek mevkilerinde dahi tasarruf etme gücünü elde ettiğini ortaya koymaktadır. Onun Ergun el-Ahmedî⁵² isimli bir emiri sultanın lalası olarak tayin etmesinden⁵³ bir yandan da sultanı kontrol altında tutmayı istediği anlaşılmaktadır.

⁴⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 81; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 346. Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 309, 310-311.

⁴⁷ Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 75; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 345.

⁴⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 6-7; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 341.

⁴⁹ İbn Dokmak, *el-Cevheru's-semîn*, s. 409; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 82, 83; İbn Kâdî Şühbe, *Târihu İbn Kâdî Şühbe*, III, 220; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 6.

⁵⁰ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 270.

⁵¹ İbn Haldûn, *el-İber*, V, 517; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 24-25.

⁵² Ergun el-Ahmedî'nin (ö. 775/1374) hayatı hakkında bk. Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), I-VIII, Beyrut 1991, II, 24-25; İbn Kâdî Şühbe, *Târihu İbn Kâdî Şühbe*, III, 438; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 204-205.

⁵³ Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir*, II, 24; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 204.

Yelboğa her ne kadar yönetimde istediği tasarrufu yapma imkânına sahip ise de, en azından görünürde hoşdâşı Tayboğa et-Tavîl de idarede söz sahibi idi. Daha el-Melikü'l-Mansur Selahaddin Muhammed'in zamanında Yelboğa atabek olduğu sırada devlet işlerini birlikte yürütme ve birbirlerine muhalif davranmama konusunda anlaşmış bulunuyorlardı.⁵⁴ Ancak Yelboğa idarede tamamen bağımsız hareket edebilmeyi istiyor ve bu nedenle Tayboğa et-Tavîl'in varlığından rahatsızlık duyuyordu. Bir yandan da gizli bir şekilde onu bertaraf edebilmek için gayret gösteriyordu.⁵⁵ Diğer taraftan Tayboğa et-Tavîl de, Yelboğa'nın sultanı baskı altına alarak idareyi tamamen eline geçirmiş bulunmasından müstekî idi. Bu nedenle o da hoşdâşını devreden çıkarmak için fırsat kolluyordu. Bu amaçla bazı büyük emirlerle ortak hareket etmeye başladı.⁵⁶ İkinin arasındaki gerginlik dışarıdan fark edilir bir hal almıştı. Nitekim bir gün birlikte yürürlerken halktan bazı kişilerin Tayboğa et-Tavîl'e hitaben "ey uzun şu kısaya dikkat et" dedikleri, Tayboğa et-Tavîl'in gülerken Yelboğa'ya bunların neyi kastettiğini sorduğu, onun da bu tür ifadelerin aralarını bozmak isteyenlerin sözleri olduğunu belirterek konuyu kapatmaya çalıştığı rivayet edilmektedir.⁵⁷ Hoşdâşlar arasındaki bu güvensizlik had safhaya ulaşmıştı. Hatta 767 (1365) senesi başlarında Haçlılar'ın İskenderiye'ye baskın yaptıkları haberi bu sırada Kahire dışında bulunan Yelboğa'ya ulaştığında bunun bir hile olduğunu düşünmüş ve hemen evine dönmüştü.⁵⁸ Onun bu haberin kendisinden şüphelendiği hoşdâşı Tayboğa et-Tavîl tarafından gönderildiği vehmine kapıldığı belirtilmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla artık iki taraf arasındaki ipler kopma noktasına gelmişti.

Diğer taraftan Yelboğa, Haçlılar'ın İskenderiye'ye saldırdıklarına dair haberin doğru olduğunu öğrenince hemen hazırlıklara girişilmesi emrini vermişti. Yelboğa ve sultan öncü bir birlik hazırlayarak İskenderiye'ye göndermişler, bunu haber alan Haçlılar şehri tahrip ederek kaçmışlardı.⁶⁰ Yelboğa da bunun intikamını almak için hazırlık yapılması amacıyla, gemiler yaptırmaya başlamış, Şam bölgesindeki şehirlere de haber yollayarak buralardan marangoz yollanmasını emretmiş, bir taraftan da bu gemilerde sefere çıkabilecek denizcilerin toplanması için duyuru yaptırmıştı.⁶¹ Ne var ki, daha sonra gelişen hadiseler nedeniyle Yelboğa hazırlıklar tamamlanmasına rağmen planladığı bu seferi gerçekleştirememiştir.⁶²

Haçlılar'ın İskenderiye baskını nedeniyle kısa bir süreliğine ertelenen Yelboğa ve Tayboğa et-Tavîl mücadelesi, bu hadisenin ardından yeniden başlamıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi birbirlerine karşı duydukları şüphe nedeniyle Yelboğa, İskenderiye

⁵⁴ Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi böl., nr. 2374-2396, 2395, s. 122; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 4.

⁵⁵ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 30; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 368.

⁵⁶ İbn Haldûn, *el-İber*, V, 519.

⁵⁷ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 30; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 373.

⁵⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 104.

⁵⁹ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 373.

⁶⁰ Haçlılar'ın İskenderiye baskını ile ilgili olarak geniş bilgi için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 328-329, 329-330; İbn Haldûn, *el-İber*, V, 517-518; İbn Dokmak, *el-Cevheru's-semîn*, s. 411-412; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 104-107; Aynî, *İkdü'l-cümân*, 2395, s. 138-139.

⁶¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 113; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 30.

⁶² İbn Haldûn, *el-İber*, V, 518; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991, s. 92.

baskını haberini dahi önce hile zannetmiş ve hemen evine dönerek tedbirini almıştı. Bu güvensizlik ve hoşdâşı Tayboğa et-Tavîl'in idarede söz sahibi olma konusunda kendisiyle yarışması, Yelboğa'nın huzurunu kaçırıyor ve bu meseleyi çözmek için fırsat kolluyordu. Tayboğa et-Tavîl'in avlanmak amacıyla şehir dışına çıkması ona aradığı fırsatı verdi.⁶³ Yelboğa, bu sırada Tayboğa et-Tavîl'in Dimaşk'a saltanat naibi atandığını belirten bir emir çıkarttırdı ve bunu kendisine gönderdi (13 Cemaziyelahir 767/25 Şubat 1366). Bu emri kabul etmeyen Tayboğa et-Tavîl, elçiye de kötü davrandı. Yelboğa buna çok sinirlendi ve bir grup emri tekrar aracı olarak göndererek onlara görevi bu defa da kabul etmezse Tayboğa et-Tavîl'i tutuklamalarını emretti. Tayboğa et-Tavîl görevlendirmeyi yine kabul etmedi ve artık savaşmaktan başka çözüm olmadığını da belirterek meydan okudu. Gönderilen emirlerden bazıları Tayboğa et-Tavîl'e katılırken, bunlardan biri kaçarak durumu Yelboğa'ya haber verdi. Bunun üzerine hazırlıklara başlayan Yelboğa, sultan ve ordunun büyük bir kısmıyla harekete geçti. İki grup arasındaki savaşın galibi Yelboğa ve taraftarları oldu (17 Cemaziyelahir/1 Mart). Tayboğa et-Tavîl kaçarak gizlendi, ancak aynı gün yeri tespit edilerek yakalandı ve tutuklandı. Onunla birlikte hareket eden emirler de yakalandı ve hepsi hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderildi.⁶⁴ Böylece Yelboğa idareye hükmetme konusunda rakipsiz kalarak ipleri tamamen eline geçirmiş oldu.

Hiç vakit kaybetmeyen Yelboğa, kendi taraftarlarından ve memlûklerinden birçok kimseyi çeşitli görevlere tayin ederken, bir kısmına da Tayboğa et-Tavîl'in taraftarlarından alınan iktâları vererek onları yüzler ve tabilhâne emîrliklerine terfi ettirdi.⁶⁵ Bir yandan da kendi şahsî maiyetinden bir görevliyi Dimaşk saltanat naibine göndererek onu Halep naipliğine geçmeye ikna etmek suretiyle, Dimaşk'a da istediği birini tayin ettirmeye muvaffak oldu.⁶⁶ Bu sırada başhaciplik görevini⁶⁷ yürüten emîrin Dimaşk'a saltanat naibi olmasından sonra, söz konusu göreve Yelboğa'nın şahsî maiyetinden bir emîrin tayin edilmesi de,⁶⁸ Yelboğa'nın devlet kademelerine adamlarını yerleştirme gayretlerinden bir başkası olarak nitelendirilebilir.

Tam anlamıyla sultan gibi hareket etmeye başlayan Yelboğa, Sultan Şaban'ı devre dışı bırakarak elçileri de karşılamaya başlamıştı. Nitekim Recep 767 (Mart 1366) tarihinde Kahire'ye gelen Haçlılar'ın elçilik heyetini, sultan şehir dışında olduğundan o karşılamıştı. Elçiler, Yelboğa'nın çevresindeki protokolü görünce onu sultan zannetmişlerdi. Yelboğa elçilik heyetinin getirdiği hediyeleri kabul ederek, yanındakilere dağıtmış, içinden değerli birkaç parçayı da kendisine ayırmıştı. Heyetin

⁶³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 30, 31; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 381.

⁶⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 115-117.

⁶⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 32; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 382.

⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 336-337.

⁶⁷ Memlûkler dönemindeki önemli askerî vazifeler arasında haciplik de (el-hucûbiyye) yer almaktadır. Bu görevi yürüten "hacip" sultanla görüşmek isteyenleri huzura çıkarmak, ümera ve askerler arasındaki ihtilafları çözmek gibi vazifeleri üstlenir, saltanat naibinin bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet ederdi. Yüzler emirlerinden seçilen ve "hacibü'l-huccâb" denilen 2 baş hacip, tabilhâne emirleri arasından tayin edilen 3 de yardımcıları bulunurdu. Haciplik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 56-57; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 19-20, V, 450; Makrîzî, *el-Httat*, II, 219-220; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 185-186; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 354-356.

⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 338; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 127; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 291.

isteklerinin bir kısmını sultana danışmadan kabul etmiş, kendi şartlarını da belirtmişti. Daha sonra sultanla da görüşme imkânı elde eden elçilik heyeti istediklerini tam olarak gerçekleştiremeyerek ülkelerine geri dönmüştü.⁶⁹ Aynı şekilde Avrupa devletlerinden birinin kralının, İskenderiye baskını ile bozulan ilişkileri düzeltmek ve özür beyan etmek amacıyla Zilkade 767 (Temmuz 1366) tarihinde Memlükler Devletine elçi gönderirken, sultanın yanı sıra Yelboğa'ya da hediyeler göndermiş olması,⁷⁰ onun devlet içindeki konumunun, en azından bazı yabancı devletler tarafından da bilindiğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, muhtemelen devlet idaresinin mutlak hâkimi olmasından kaynaklanan gücüyle Yelboğa kendi memlüklerine aşırı bir şekilde sert davranmaya başlamış, bu sert ve acımasız muamele tarzı memlüklerini efendilerinin aleyhine çevirmişti. Nitekim Yelboğa'da sonradan meydana gelen değişikliğe işaret edilerek, bu durumun onun öldürülmesinin baş nedeni olduğu ifade edilmektedir.⁷¹ Yelboğa, en ufak suçlar için dahi memlüklerini ağır şekilde cezalandırıyor, kimini kırbaçlatıyor, kiminin de dilini kestiriyordu.⁷² Bu kötü muamele sırasında burnu ve kulakları kopanlar dahi oluyor ve bu durum memlüklerin Yelboğa'ya karşı kin duymaları sonucunu doğuruyordu.⁷³

Bu sert ve acımasız hareketlere daha fazla dayanamayan memlükler, efendileri Yelboğa'yı öldürmek için birleşmeye, kendilerine katılmayan arkadaşlarını da ortadan kaldırmaya karar verdiler. Ancak aralarındaki bazı büyük emîrler, önce bu durumu Yelboğa ile konuşup bir çözüm yolu bulmaya çalışmaları gerektiğini belirterek arkadaşlarını teskin ettiler. Aralarından seçtikleri Esendemir en-Nasîrî⁷⁴ ve Akboğa Celeb el-Ahmedî⁷⁵ gibi bazı emîrleri Yelboğa ile konuşmak üzere görevlendirdiler. Yelboğa, kendisine konuyu açan ve memlüklerle karşı daha yumuşak davranmasını isteyen heyet üyelerini geri çevirdiği gibi tehditler savurarak onlara kaba davrandı. Bu, ipleri koparan gelişme oldu. Geri dönen heyetteki emîrler, hoşdâşlarına durumu ilettiler. Yaptıkları durum değerlendirmesinden sonra isyan çıkararak efendileri Yelboğa'yı ortadan kaldırmaya karar verdiler (5 Rebûlahir 768/9 Aralık 1366). Yaptıkları plana göre, bu sırada şehir dışında bulunan Yelboğa'nın çadırına ani bir baskın yapacak ve onu öldüreceklerdi. Ancak yakın adamlarından biri durumu haber verdiğinden Yelboğa, hasekîleriyle birlikte çadırından ayrıldı ve Nil'in doğu tarafına kaçtı. Bu sırada içinde bulunduğu durumu, İskenderiye baskını sonrası yapılan hazırlıklar neticesinde Kıbrıs

⁶⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 118-119; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, I, 382-383.

⁷⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 122; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 277.

⁷¹ Veliyyüddin Ahmed b. Abdürrahim b. el-Hüseyn b. el-İrâkî, *ez-Zeyl ale'l-İber fi haber men aber* (nşr. Salih M. Abbas), I-III, Beyrut 1989, I, 216; Sehâvî, *Vecîzü 'l-kelem fi 'z-zeyl alâ Düveli 'l-İslâm* (nşr. Beşşâr A. Maruf v.dğr.), I-IV, Beyrut 1995, I, 155.

⁷² Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 130; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, XI, 36.

⁷³ İbn Haldûn, *el-İber*, V, 519.

⁷⁴ Emîr Seyfeddin Esendemir en-Nasîrî (ö. 769/1368), Yelboğa'ya karşı düzenlenen isyanın elebaşlarından olan Yelboğaviyye memlüklerindedir. Hayatı hakkında bk. İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 326; İbn Hacer, *ed-Dürrü 'l-kâmine*, I, 225; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, XI, 103.

⁷⁵ Emîr Akboğa Celeb el-Ahmedî de (ö. 768/1367), Yelboğa'ya karşı düzenlenen isyanın elebaşlarından. Hayatı hakkında bk. İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 298; İbn Hacer, *ed-Dürrü 'l-kâmine*, I, 229; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, XI, 98.

üzerine bir deniz seferi düzenlenmesi için askerlerin yoklamasını yapmakta olan başhacibe bildirdi. Başhacip de önce deniz seferi için yaptırılan gemileri boşalttırdı ve bunlarla ilgilenen görevliye sultan, Yelboğa ve adamları hariç hiç kimsenin bu gemilere binmesine müsaade etmemesini emrederek deniz yolunu emniyete aldı. Daha sonra da memlüklerini toplayarak Yelboğa'nın yardımına koştu. Burada toplandıktan sonra hep birlikte Nil'den karşı tarafa geçtiler ve Kal'atülcebel'e çıktılar. Ne var ki, buradaki naibin kapıları açmaması nedeniyle geri dönmek zorunda kaldılar. Yelboğa adamlarıyla evine giderken, başhacip de deniz yolunu emniyete almak için sahile indi (6 Rebiülahir/10 Aralık).⁷⁶

Yelboğa'nın isyan eden memlükleri ise onun kaçarak kurtulduğunu öğrenince büyük bir korkuya kapılmışlardı. Kendilerini yakalarsa hiçbirini sağ bırakmayacağını biliyorlardı. Aralarındaki büyük ümera yaptıkları değerlendirmenin sonucunda sultanı da isyancıların tarafına çekmeye karar verdiler. Sultan el-Melikü'l-Eşref Şaban, önce kabul etmek istemediyse de, daha sonra Yelboğa'nın kendisine uyguladığı baskıdan kurtulmak ve intikamını almak amacıyla isyancıları desteklemeye karar verdi.⁷⁷ Sultanın desteğini de alan isyancıların maneviyatları kuvvetlenmişti. Güçlerini birleştirerek Nil sahiline indiler. Ancak gemiler boşaltıldığı ve uzakta bir limana çekildiği için Yelboğa'nın bulunduğu karşı tarafa geçme imkânı bulamadılar. Sahilde üç gün kadar beklediler. Bu esnada sultan İskenderiye ve Dimyat gibi şehirlere mektup göndererek buradaki askerlerin kendisine yollanmasını istedi. Cîze⁷⁸ valisi de Nil'in çeşitli limanlarındaki gemileri toplayarak sultan ve adamlarına getirdi.⁷⁹

Sultanın isyancılarla birlikte hareket ettiğini haber alan Yelboğa ise, sultanın kardeşini Kal'atülcebel'den alarak kendisinin karargâh kurduğu "el-Cezîretülvüstâniyye" olarak da bilinen Nil üzerindeki adalardan Arvâ'ya getirdi ve el-Melikü'l-Mansur lâkabıyla sultan ilan etti. Sultan el-Melikü'l-Eşref Şaban ise isyancılarla birlikte bu adanın karşısında, Nil'in batı tarafında bulunuyordu. Bu sırada gemi yapımından sorumlu bir görevlinin, Kıbrıs'a yapılacak sefer için hazırlanan 30 kadar gemiyi sultanın hizmetine sunması mücadelenin seyrini değiştiren bir gelişme oldu. Gemiler vasıtasıyla Yelboğa'nın bulunduğu adaya yaklaşma imkânı bulan isyancılar hemen harekete geçtiler. Onların gemilerle adaya yaklaştıklarını gören Yelboğa ve taraftarları bunu engellemek için gemilerdeki ateşli silahlarla mukavemet ediyorlardı. Gemilerdeki ise buna ok atmak suretiyle karşılık veriyorlardı. Bu mücadele bir süre devam etti ve çatışma sebatkâr davranan isyancıların lehine dönmeye başladı. Sultanın yanında bulunan isyancı ümera bu sırada ellerindeki gemiler sayesinde Kahire'nin doğu tarafına geçme imkânı da bulmuşlardı. Daha sonra yaptıkları müşavere neticesinde sultanı da yanlarına alarak doğu tarafına geçtiler. Bunu duyan Yelboğa'nın yanında yer alan emîrlerin büyük çoğunluğu onu terk ederek sultanın yanına gittiler. Yanında başhacibin dışında kimsenin kalmadığını gören

⁷⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 130-132.

⁷⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 36-37.

⁷⁸ Piramitleri ile ünlü Cîze, Nil'in batısında yer alan bir şehirdir. Geniş bilgi için bk. Şihabeddin Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I-VII, Beyrut 1995-1996, II, 200; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 98; İbn Dokmak, *Kitâbü'l-İntisâr li-vâsîlati ikdi'l-emsâr* (nşr. Carl Vollers), IV-V, Frankfurt 1992, IV, 125-128; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, III, 392.

⁷⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 132-133.

Yelboğa yenilgiyi kabullendi ve bulunduğu adadan ayrılarak şehre geri döndü. Oturduğu semte vardktan sonra atından inerek kılıcını başhacibe verdi ve evine gitti.⁸⁰ Kahire halkının Sultan Şaban'ı desteklemesi ve mücadele boyunca ona ve taraftarlarına yardımcı olması, Yelboğa ve taraftarlarının yenilmesinde önemli rol oynamıştı.⁸¹

Bu sırada Kal'atülcebel'e çıkmış bulunan sultan, gönderdiği bir birlikle Yelboğa ve başhacibi derdest ettirdi ve Kale'de hapsedtirdi. Sultanın daha sonra onu serbest bırakmasından korkan Esendemir ve Akboğa'nın başını çektiği bir grup "Yelboğaviyye"ye mensup emîr, Yelboğa'yı kendilerine teslim etmesi konusunda sultandan talepte bulundular. Gerekli müsaadeyi aldıktan sonra Yelboğa'yı hapsedildiği yerden çıkardılar. Bu sırada aralarından bir memlük, atına binmeye çalışan Yelboğa'ya saldırarak başını kopardı. Bunun üzerine diğerleri de Yelboğa'yı kılıçlarıyla parçalara ayırdılar. Başını bir meşalenin ucuna takarak sultana getirdiler. Daha sonra bir emîr Yelboğa'nın başını ve vücudunun parçalanmış kısımlarını toplayarak cenazesini yıkayıp kefenledi ve Yelboğa'nın daha önce yaptırmış olduğu türbesine defnetti (10 Rebiülahir/14 Aralık).⁸² Böylece, Tarihçi Abdülbasit el-Malatî'nin (ö. 920/1514), Memlükler Devletinin en büyük emîrlerinden biri olarak nitelendirdiği Yelboğa⁸³ tarih sahnesinden çekilmiş oldu.

Yelboğa, elinde bulundurduğu büyük güce aşırı güvenmesi ve memlüklerine karşı sergilediği acımasız tavırlarının kurbanı olmuştur. O elindeki güce o kadar güveniyordu ki, isyancılarla yaptığı mücadele sırasında el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın kardeşini sultan ilan etmek üzere onayını istediği halifenin, otoritenin Sultan Şaban'da bulunduğu gerekçesiyle buna yanaşmaması üzerine, yeni ilan edeceği sultanı kastederek "onu ben tayin ediyor ve arkasında duruyorum, benden başka otorite ve güç mü var?" şeklinde ifadeler dahi kullanabiliyordu.⁸⁴ Gerek söz konusu hadisede, gerekse birçok konuda Yelboğa'nın böylesine fütursuzca hareket edebilmesi, daha önce de bahsedildiği gibi devletin çeşitli kademelerinde görevlendirdiği kendi adamlarından kaynaklandığı kadar, büyük rakamlara ulaşan memlüklerine olan güveninden de kaynaklanıyor olmalıdır. Zira onun 3000 civarında memlüke sahip olduğundan bahsedilmekte ve bunların bir çoğunun yüzler ve tabilhâne emîrliği gibi yüksek rütbeli ümera sınıfına dâhil olduğu belirtilmektedir.⁸⁵ Yelboğa'nın her gün evinden çıktığında makamına giderken tertip ettiği alayına (mevkib) 1000 kadar memlükünün iştirak ettiği ve bu manzaranın çok ihtişamlı olduğu da nakledilmektedir.⁸⁶

⁸⁰ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 38-39.

⁸¹ Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 135.

⁸² Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1,136-137; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 39-40. Yelboğa'nın katledilmesiyle sonuçlanan bu hadise ile ilgili olarak ayrıca bk. İbn Haldûn, *el-İber*, V, 519-520; İbn Dokmak, *el-Cevheru's-semîn*, s. 415-419.

⁸³ *Neylü'l-emel*, I, 392.

⁸⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 133-134.

⁸⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târihu İbn Kâdî Şühbe*, III, 305-306; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 271; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 392. Memlük araştırmacılarından Kazım Yaşar Koprıman, Yelboğa'ya mensup memlüklerin sayısını, hangi kaynaktan aldığını tespit edemediğimiz bir şekilde 4000'den fazla olarak kaydetmektedir. Bk. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi: Memlükler*, VII, İstanbul 1992, s. 506.

⁸⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 271.

Yelboğa'nın katledilmesi devlet idaresinin her kademesinde ciddi değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Zira Yelboğa'ya karşı isyan edenlerin başında yer alan Esendemir ve Akboğa gibi emîrlere, o öldürüldükten hemen sonra idarenin hâkimiyetini ele geçirmişler, Yelboğa'ya yakın olduklarını düşündükleri bütün görevlileri iş başından uzaklaştırmışlar, bir kısmını da hapse atmışlardı. Boşalan görevlere de kendilerine yakın emîrlere yerleştirmişlerdi.⁸⁷ Yelboğa'ya yakın olmak çok ciddi bir sıkıntı haline gelmiş, onun taraftarı olduğu düşünülen kişilerin evleri talan edilmeye başlamıştı. İnsanlar düşman oldukları kişileri "Yelboğaviyye'den" olduğu isnadında bulunmak suretiyle çok zor duruma sokuyorlardı. Hatta bu tür isnada maruz kalanların yollarda elbiseleri çıkarttırılarak toplum içinde küçük düşmeleri sağlanıyor, evleri de soyuluyordu.⁸⁸ En büyük cezalandırılan birini dönemin veziri Fahreddin Macid b. Kazvîne⁸⁹ çekmişti. O, Yelboğa ile sıkı ilişkiler içinde olup, onun malî işleriyle de ilgilenmesinin⁹⁰ bedelini ağır ödemişti. Emîr Yelboğa'nın tutuklanıp öldürülmesinden bir ay sonra o da tutuklanıp azledilmiş ve defalarca kırbaçlanmıştı. Sağ eli yakılmış, boynuna demir bir tasma takılarak eşeğe bindirilmek suretiyle sokaklarda gezdirilmiş, daha sonra da ölünceye kadar işkenceye maruz bırakılmıştı.⁹¹ Yelboğa el-Ömerî ile olan yakınlığına güvenerek diğer emîrlere karşı kibirli davranması da⁹² onun feci akıbetinin sebepleri arasında olmalıdır.

Yelboğa'nın öldürülmesinin ardından ona nispet edilen Yelboğaviyye memlûkleri bir istikrarsızlık unsuru haline gelmişler, bazen kendileri çeşitli faaliyetleriyle insanlara zarar vermişler, bazen de bir kısım emîrlerin yönlendirmesiyle isyana kalkışarak devlet yönetiminde sarsıntılara neden olmuşlardı.⁹³ Son olarak 769 (1367) senesinde sultanı öldürmeye kalkıştıklarında bunların ileri gelenlerinden 100 kadarı çeşitli şekillerde cezalandırılarak katledilmişler, aralarında daha sonra tahta çıkacak olan Berkuk'un da⁹⁴ yer aldığı diğerleri ise çeşitli bölgelere sürülmüşlerdi.⁹⁵

Yelboğa'nın öldürülmesi ve sonrasında yaşanan çalkantıların en önemli neticelerinden biri, Memlûkler Devletinde Türk kökenli ümeranın zamanla hâkimiyeti kaybederek yerini Çerkez Memlûkler'e bırakması olmuştur. Nitekim sürgüne gönderilmelerinin ardından bir süre sonra affedilerek Kahire'ye geri çağrılan Yelboğaviyye memlûkleri arasında yer alan Çerkez asıllı Berkuk, Sultan el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın 778 (1376) senesinde söz konusu Yelboğaviyye memlûklerinin desteğini alan bazı emîrlere tarafından öldürülmesinin ardından emîrlik rütbelere ilerlemeye

⁸⁷ Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 167 vd.; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 40-43; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 393.

⁸⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 167-168.

⁸⁹ Vezir Fahreddin Macid b. Kazvîne (ö. 768/1367) hakkında bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 147-148; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 301-302; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 167; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 97.

⁹⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 147; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 97.

⁹¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 147-148. Krş. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 167; Sehâvî, *Veciz*, I, 155.

⁹² İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 167.

⁹³ Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 141, 142-143, 150-153; Aynî, *İkdü'l-cümân*, 2395, s. 148-149, 152-154; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 42-44, 47-48; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 396-398, 404-405.

⁹⁴ el-Melikü'z-Zahir Berkuk (1. saltanatı [784-791/1382-1389], 2. saltanatı [792-801/1390-1399]).

⁹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 154-155; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 406.

başlamıştı. Sultanı öldüren emirlerin bertaraf edilmesinin ardından devlet idaresinde etkili bir konuma gelen Berkuk, hoşdâşı ve idaredeki refiki olan Türk asıllı Berke'yi de⁹⁶ devre dışında bırakmak suretiyle önce yönetimde tek söz sahibi haline gelmiş, bunun ardından da tahta çıkmaya muvaffak olmuştu.⁹⁷ Böylece Memlükler Devletinde Türk Memlükler'in hâkim olduğu dönem sona erdi.⁹⁸

Yelboğa'nın öldürülmesi, Memlükler Devletindeki etkilerinin dışında civardaki bazı komşu devletlerde de tesir yapmıştı. Nitekim Karamanoğulları (645-879/1256-1474) beylerinden Alaeddin Ali'nin (762-800/11361-1398) Memlükler'in de teşviki ile, Haçlılar'ın elindeki bir bölgeyi muhasara ettiği, Yelboğa'nın öldürüldüğü haberinin ulaşması üzerine ise kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldığı belirtilmektedir.⁹⁹

Teşkil ettiği Yelboğaviye memlükleri sayesinde devletin mukadderatını elinde tutan ve ölümünden sonra dahi kendisine mensup memlüklerin neden olduğu hadiselerle Memlükler Devleti yönetiminin el değiştirmesine zemin hazırlayan Yelboğa, çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği bazı yenilikler ve değişikliklerle de anılmaktadır. Bunların başında Yelboğa'nın teşvikiyle daha önceleri küçük olan askerlerin başlarına giydikleri "kellûte" adı verilen başlıkların ebatlarının büyütülmesi, bunlara dolanan sarıkların da uzatılması zikredilebilir. Bu yeni başlıklara "tarhani" veya "Yelboğavi" kellûteler (el-kellûtâtü't-tarhâniyye, el-kellûtâtü'l-Yelboğaviyye) isminin verildiği kaydedilmektedir.¹⁰⁰ Onun aynı zamanda geniş tırazlı elbiseler giyilmesi âdetini getirdiği ve bunlara "et-tırâzu'l-arîzu'l-Yelboğavi" isminin verildiği belirtilmekte, çeşitli yeni harp aletlerinin kullanılmasını da onun başlattığı ilave edilmektedir.¹⁰¹

Yelboğa'nın yapmaya çalıştığı, ancak kısmen başarabildiği değişikliklerden biri de devlet idaresinin adlî-dinî alanında görev yapan 4 mezhebin baş kadılarının hiyerarşisinde Hanefiler'i en üst makama çıkarma yolundaki gayretleridir. Dönemin tarihçileri tarafından mutaassıp bir Hanefî olarak tanıtılan Yelboğa'nın, Hanefîliğe intisap eden diğer mezhep müntesiplerine bolca ihsanda bulunduğu ve aylık maaş bağlattığı rivayet edilmekte, son zamanlarında, önceki uygulamanın aksine protokolde Hanefî baş kadılarını, Şâfiî refiklerinin önüne geçirmeye çalıştığı ancak bunu

⁹⁶ Türk asıllı Memlük emirlerinden Zeyneddin Berke (ö. 782/1380), söz konusu dönemde Berkuk ile birlikte idareye hâkim olan iki emirden biridir. Berkuk ile girdiği iktidar mücadelesini kaybetmesi Çerkez Memlükler döneminin (784-923/1382-1517) başlamasında büyük etken oldu. Hakkında bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 381-385, 396-397; İbn Kâdi Şühbe, *Târîhu İbn Kâdi Şühbe*, I, 42-43; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 174-180, 183-184, 204.

⁹⁷ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 223-224. Krş. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/2, 476.

⁹⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/2, 475. Berkuk önderliğindeki Çerkezler'in Türk ümerayı bertaraf ederek idareyi ele geçirmesiyle ilgili olarak ayrıca bk. Hakîm Emin Abdüsseyyid, *Kıyâmü Devleti'l-Memâlikî's-Sâniye*, Kahire 1966, s. 37-60; Tekindağ, *Berkuk*, s. 39, 44-52; Koprman, *Memlükler*, s. 506-511; Takkûş, *Târîhu'l-Memâlik*, 337-351; Irwin, *The Middle East*, s. 149.

⁹⁹ Tekindağ, "Karamanlılar", *İslam Ansiklopedisi*, VI (1993), s. 322; a.mlf., *Berkuk*, s. 39 dn. 92.

¹⁰⁰ Makrîzî, *el-Hitat*, II, 99, 217. Kellûteler hakkında ve bu kelimenin menşei ile ilgili olarak ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 308 ve dn. 3, s. 309, 330-331; L. A. Mayer, *el-Melâbisü'l-Memlûkiyye* (Arap. çev. Salih eş-Şitî), Kahire 1972, s. 51-54; Âşûr, *el-Müctemau'l-Misri*, s. 232-233.

¹⁰¹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâiu'z-zühûr fî vekâii'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1982-1984, I/2, 51.

başaramadığı belirtilmektedir.¹⁰² Ancak Hanefî kadılarına bazı imtiyazlar sağlamakta kısmî bir başarı sağladığı da anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklarda 765 (1364) senesinde dârüladl¹⁰³ müftülüğü (iftâu dâri'l-adl)¹⁰⁴ görevine ilk defa bir Hanefî kadısının getirildiğinden bahsedilmektedir.¹⁰⁵ Her ne kadar kaynaklarda bu hususta Yelboğa'nın bir müdahalesinden bahsedilmese de, onun idaredeki mutlak hâkimiyeti ve Hanefî taassubu göz önüne alındığında söz konusu tayinde rolünün olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Bu büyük emîrin şahsî niteliklerine gelince, bazı kayıtlarda Yelboğa, geçinmesi zor, kızdığı birini bir daha asla affetmeyecek kadar katı, kan dökmeyi seven ve fazla Arapça konuşmadığı gibi dilindeki problem yüzünden konuşmakta zorlanan biri şeklinde tarif edilmekteyken,¹⁰⁶ bazılarında da akıllı ve iyi bir idareci, kahraman bir asker, ilim ehline saygılı ve onlara çeşitli yardımlarla destek olan bir kimse olarak tanıtılmaktadır.¹⁰⁷ Mekke ve Medine halkına büyük iyilikler yaptığı ve buralarda hayırla yâd edildiği de ilave edilmektedir.¹⁰⁸ Onun Harameyn'e yönelik çeşitli hayır faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Mesela 766 (1365) senesinde, Mescid-i Haram'ın minareleri ve Hz. Peygamber'in doğduğu yere daha sonra inşa edilen mescidin tamir edilmesi hususunda Sultan el-Melikü'l-Eşref Şaban'ı onun yönlendirdiği bildirilmektedir.¹⁰⁹ Yine aynı yıl Mekke'de meydana gelen kıtlık nedeniyle fiyatların aşırı yükselmesi üzerine Yelboğa'nın buraya büyük miktarlarda buğday sevkıyatı yaptırarak halka dağıttığı nakledilmektedir.¹¹⁰ Yelboğa'nın, karşılık olarak Mısır'daki

¹⁰²İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 271; Sehâvî, *Vecîz*, I, 155; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 392.

¹⁰³ Dârüladl, mezalim oturumlarının gerçekleştirildiği adliye binasına verilen isimdir. Tarihçilerin çoğu tarafından ilk Memlûk sultanı kabul edilen el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek et-Türkmânî (648-655/1250-1257) Kahire'deki Salihyye Medresesi'nde mezalim divanı tertip ettirerek burayı dârüladl haline getirmiştir. el-Melikü'z-Zahir Baybars da söz konusu divan için toplantılar yapmak üzere dârüladl adlı bir bina inşa ettirmiştir. el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun (1. saltanatı [693-694/1293-1294], 2. saltanatı [698-708/1299-1309], 3. saltanatı [709-741/1310-1341]) ise Eyvan denilen bir başka bir daire yaptırarak, burayı dârüladl haline getirmiş ve haftada iki defa Pazartesi ve Perşembe günleri mezalim divanı akdetmiştir. Çerkez Memlûkler döneminde ise binalar ve toplantı günleri değişmekle birlikte toplantılar devam ettirilmiştir. Memlûkler dönemindeki dârüladl binaları ve işlevleri hakkında bilgi için bk. Makrîzî, *el-Hutat*, II, 308; Jorgen S. Nielsen, *Secular Justice in an Islamic State: Mazâlim Under the Bahri Mamlûks 662/1264-789/1387*, Leiden 1985, s. 51 vd.; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 373-374.

¹⁰⁴ Dârüladl müftülüğü, Memlûkler dönemindeki önemli adli-dinî vazifelerdendir. Her mezhebe ait birer müftü bulunur ve bunlar dârüladldaki mezalim duruşmalarında kazaskerin altında otururlar, şer'î meselelerde fetva verirlerdi. Dârüladl müftülüğü hakkında daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 36, 45; Nielsen, *Secular Justice*, s. 91-92; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 387; Yiğit, *Memlûkler*, s. 202.

¹⁰⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 92; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 360. Krş. Sehâvî, *Vecîz*, I, 138.

¹⁰⁶ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 51.

¹⁰⁷ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 301; Sehâvî, *Vecîz*, I, 155; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 392.

¹⁰⁸ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 301; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 271.

¹⁰⁹ Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd, *İthâfû'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-Kurâ* (nşr. Fehim M. Şeltut, Abdülkerim A. Baz), I-IV, Mekke 1983-88, III, 304-305.

¹¹⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 97; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 261; İbn Fehd, *İthâfû'l-verâ*, III, 302-303.

bir bölgenin gelirini tahsis etmek kaydıyla, hacılardan Mekke Emîri tarafından tahsil edilen vergilerin bir kısmını kaldırtması da¹¹¹ onun bu tür hayır faaliyetleri arasında zikredilmelidir. Yelboğa'nın hayır faaliyetleri sadece Harameyn bölgesiyle sınırlı kalmamış, Mısır'daki halka da büyük ihsanlarda bulunmuştur. Nitekim onun halka yardım konusunda eli açık davrandığı, gerek gıda yardımlarıyla, gerekse hayır amaçlı imar faaliyetleriyle insanları memnun ettiği belirtilmektedir.¹¹² Bu arada, Memlük tarihçilerinden İbn İyâs'ın (ö. 930/1524), Dımaşk'taki Yelboğa Camii'nin Yelboğa el-Ömerî tarafından inşa ettirildiğini belirten¹¹³ kaydı da söz konusudur. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu cami onun tarafından değil, aynı ismi taşıyan bir başka emîr tarafından yaptırılmıştır. Zira, Dımaşk'taki medrese ve camileri anlatan eseriyle tanınan Nuaymî (ö. 927/1521), Dımaşk'ta Yelboğa Camii adıyla bilinen bir tane camiden bahsetmekte ve bunun da Saltanat Naibi Yelboğa el-Yahyâvî¹¹⁴ tarafından yaptırıldığını nakletmektedir.¹¹⁵ Bu emîr hakkında bilgi veren bazı tarihçilerin kayıtları da bunu teyit eder mahiyettedir.¹¹⁶

Kaynaklarda Yelboğa'nın ailesi, çocukları ve mal varlığıyla ilgili de birtakım bilgiler bulunmaktadır. Mesela onun 763 (1361) senesi başlarında, tahttan indirdiği efendisi el-Melikü'n-Nasır Hasan'ın dul hanımı Tolubay¹¹⁷ ile evlendiğinden bahsedilmektedir.¹¹⁸ Çocuklarından sadece birinden bahsedilmekte ve onun da 766 (1365) senesinde yüzler emîrliğine terfi ettirildiği bildirilmekte, ancak Yelboğa'nın katledilmesinin ardından iktâmın geri alınarak tenzil-i rütbe ile tabilhâne emîrliğine indirildiği rivayet edilmektedir.¹¹⁹ İbn İyâs'ın, Vezir Fahreddin Macid b. Kazvîne'nin Yelboğa, hanımları, çocukları ve memlûklerinin yemek giderleri ile ilgili yaptığı büyük miktardaki tahsisattan bahseden¹²⁰ rivayetine göre, Yelboğa'nın zikredilenlerin dışında başka hanımları ve çocuklarının olduğu da anlaşılmaktadır.

Yelboğa'nın mal varlığına gelince, onun büyük miktarda servete sahip zengin bir kimse olduğuna işaret edilmektedir.¹²¹ Gerek 3000 civarında memlûk satın alabilmesi, gerekse memlûklerine, ulema, halk ve Harameyn'e yönelik ihsan ve yardımları onun zengin bir emîr olduğunu ortaya koymaktadır. Buna işaret eden bazı rivayetler de bu

¹¹¹ İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, IV, 271; Aynî, *İkdü'l-cümân*, 2395, s. 141; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 34; İbn Fehd, *İhâfû'l-verâ*, III, 303. Sehâvî, *Vecîz*, I, 144-145. Krş. Makrîzî, *es-Sülûk*; III/1, 98; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 261.

¹¹² Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*; III/1, 85, 93; Sehâvî, *Vecîz*, I, 139, 155; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 355.

¹¹³ *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 52.

¹¹⁴ Dımaşk'ın yanı sıra Hama, ve Halep gibi önemli şehirlerde de saltanat naipliği görevini yürütmüş bulunan Emîr Seyfeddin Yelboğa el-Yahyâvî'nin (ö. 748/1347) hayatı hakkında bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, V, 584-592; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, IV, 270.

¹¹⁵ *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, I-II, Beyrut 1990, II, 326.

¹¹⁶ Bk. Safedî, *A'yânü'l-asr*, V, 587; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 233; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, IV, 270.

¹¹⁷ Hond Tolubay'ın (ö. 765/1364) biyografisi için bk. Makrîzî, *es-Sülûk*; III/1, 95; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 249; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 84.

¹¹⁸ İbn Dokmak, *el-Cevheru's-semîn*, s. 408; Makrîzî, *es-Sülûk*; III/1, 73; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 6; Sehâvî, *Vecîz*, I, 122; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 336.

¹¹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*; III/1, 100, 145; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 368.

¹²⁰ *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 51.

¹²¹ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 301; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 51.

durumu teyit etmektedir. Mesela onun memlûklerine karşı aşırı derecede eli açık davrandığı ve onlara altın işlemeli, geniş tırazlı pahalı elbiseler giydirdiği¹²² şeklindeki rivayet bunlardan biridir. Bir başka rivayette Vezir Fahreddin Macid b. Kazvîne'nin, ailesi ve memlûkleriyle birlikte Yelboğa için harcadığı günlük yemek giderinin 1000 dinarı bulduğu belirtilmektedir.¹²³ Bahsedilen vezirin Yelboğa'ya her ay 60.000 dinar ödeme yaptığı da nakledilmektedir.¹²⁴ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), 767 (1366) senesinde Mısır'dan bir yüzler emîrinin, Haçlılar'a karşı yapılacak deniz seferi için sahil bölgelerinde hazırlanacak gemilere nezaret etmek ve Yelboğa'nın Şam bölgesindeki mal ve emlâki için teşkil ettiği divanları idare etmek üzere Dımaşk'a geldiğini¹²⁵ belirten rivayeti de bu konuda zikredilmesi gereken kayıtlar arasındadır. Son olarak, Yelboğa'nın "Kebs" denilen semtteki köşkünde ikamet ettiği,¹²⁶ bu köşkün bulunduğu semtin, Yeşkür dağının sırtlarında Kahire ve Nil'e nazır, Mısır'ın en mutena ve nezih yerlerinden biri olduğu¹²⁷ şeklindeki kayıtlar da, Yelboğa'nın malî imkânlarını göstermesi bakımından burada belirtilmelidir.

Sonuç

Memlûkler döneminde, özellikle el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'dan sonra sıkça rastlandığı gibi sultanların küçük ya da genç yaşta olmalarından faydalanarak yönetimi fiilen ellerine alan güçlü emîrlerin en bariz örneklerinden biri Yelboğa el-Ömerî'dir. Onu benzerlerinden ayıran en önemli farkı, kendisini yetiştiren, yüzler emîrlğine terfi ettirerek yönetimde etkin bir konuma getiren ve rüşünü ispat ederek idarede hâkimiyet kuran üstadı el-Melikü'n-Nasır Hasan'ı, bütün bunlara rağmen tahttan indirmeye muvaffak olması ve bundan sonra ölümüne kadar da devletin mukadderatını elinde tutabilmesidir.

Yelboğa, üstadını devreden çıkardıktan sonra, devletin başına geçirilen sultanların seçimi ve tahta oturtulmasında birinci derecede rol oynamış, yönetimdeki askerî, sivil ve adlî-dinî bütün görevlilerin tayininde de öncelikli söz sahibi olmuştur. Devletin iç ve dış ilişkileri ile ilgili hemen her konuda onun adının geçmesi, bazen protokolde sultanın dahi önüne geçmesi, dönemin tarihçilerinin genellikle, verilen kararları sultandan ziyade ona atfediyor olmaları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Yabancı ülkelerden gelen elçilerin onu sultan zannetmeleri, bu ülkelerden bazılarının

¹²² İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 270-271.

¹²³ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 51.

¹²⁴ İbn Kâdi Şühbe, *Târihu İbn Kâdi Şühbe*, III, 302.

¹²⁵ *el-Bidâye*, XIV, 335.

¹²⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 155; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 271; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 51. Yelboğa'nın evi daha sonra 769 (1367) senesi başlarında yıktırılarak harabe haline getirilmiştir. Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 155; İbn Kâdi Şühbe, *Târihu İbn Kâdi Şühbe*, III, 311; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 406. Bazı kaynaklarda, Yelboğa'nın Haneî baş kadılarını öne çıkarmaya çalışması ve Şâfiî mezhebine mensup olanlara baskıda bulunarak kendi mezhebine girmek için teşvik etmesi gibi faaliyetleri nedeniyle İmam Şâfiî'nin manevî gazabına uğradığı, bazı Şâfiî alimlerin rüyalarında gördükleri İmam Şâfiî'nin onlara "Kebs'i yıkın" dediği, bu rüyalardan kısa süre sonra Yelboğa'nın öldürüldüğü, evinin bulunduğu Kebs'in harap edildiği ve bir daha buraya kimsenin oturmadığı ve yıkıntı halinde kaldığı gibi ilginç rivayetler de bulunmaktadır. Bk. Irâkî, *ez-Zeyl*, I, 216; Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-feride fi terâcimi a'yâni'l-müfide* (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısri), I-II, Dımaşk 1995, I, 130; Sehâvî, *Vecîz*, I, 155; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, I/2, 52, 72.

¹²⁷ Makrîzî, *el-Hutat*, II, 133. Ayrıca bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 119 dn. 2.

sultanla birlikte onu da muhatap almaları, Yelboğa'nın idaredeki hâkimiyet ve nüfuzunun en önemli göstergeleridir. Bu sebeplerle o, tarihçiler tarafından Memlûkler Devletinin en büyük emirlerinden biri olarak sayılmıştır.

Bu gücünden istifade eden Yelboğa, bir yandan idarede kendisine rakip olabilecek kimseleri bertaraf ederken, bir yandan da çok sayıdaki memlûklerini yüksek rütbelere getirterek önemli mevkilere tayin ettirmiştir. Bunların yanı sıra askerlerin giyim kuşamı, ordunun kullandığı silahlar, ciddi bir donanma teşkili gibi bazı konularda yaptığı değişiklik ve yeniliklerle dönemine kendi damgasını vurmaya da muvaffak olmuştur.

Yelboğa'nın, devletin idarî, iktisadî, sosyal ve dinî bütün alanlarındaki tasarruflarda söz sahibi olmanın getirdiği güce dayanarak bazı aşırılıklarda bulunması onun sonunu getirmiştir. Bütün bu alanlara hükmedebilmesinde birinci dayanağı olan memlûklerine çok sert davranması ve cezalarında aşırıya gitmesi, kendisinin efendisine hazırladığı sonu yaşamasına sebep olmuştur. Neticede, yetiştirdiği emirler ve askerlerinin çıkardıkları isyan sonucu feci bir şekilde katledilmiştir. Onun öldürülmesi sadece kendi canına mal olmamış, bu, memlûkleri arasında yer alan Çerkezler'in ve bunların daha sonra lideri haline gelen Berkuk'un akıllıca ve sabırlı faaliyetleri neticesinde Memlûkler Devletindeki Türk hâkimiyetini sona erdirmesi ve Çerkez Memlûkler dönemini başlatmasına giden yolu açmıştır.